

**MANAGEMENT AND ECONOMICS
SCIENTIFIC RESEARCH JOURNAL**

**MENEJMENT VA IQTISODIYOT
ILMIY-TADQIQOT JURNALI**

**НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ
ЖУРНАЛ МЕНЕДЖМЕНТА И ЭКОНОМИКИ**

MANAGEMENT AND ECONOMICS SCIENTIFIC RESEARCH JOURNAL

☎ +998 95 651 90 00

✉ journals@timeedu.uz

📍 Shota Rustaveli ko'chasi, 114

🌐 tmijournals.ndc-agency.uz

✈ @TMII_ilmiy_bolim

Bosh muharrir:

Narbayev Sharafatdin Kengeshovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi

Muharrir:

Qarshiyeva Shahnoza Davlatovna

Tahrir hay'ati:

1. Sharipov Kongratbay Avezimbetovich – O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri, texnika fanlari doktori, professor.
2. Axmedov Xojiakbarxon Dilshatovich – Toshkent menejment va iqtisodiyot instituti rektori, iqtisod fanlari nomzodi (PhD ekvivalenti), dotsent.
3. G'ulomov Saidahrar Saidaxmedovich – O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi, iqtisod fanlari doktori, professor.
4. Mamatov Narzullo Solidjonovich – "Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti" Milliy tadqiqot universiteti professori, texnika fanlari doktori.
5. Sultonov Mansur Qilichovich – Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi "Inno" innovatsion o'quv-ishlab chiqarish texnoparki bosh direktori, texnika fanlari doktori, dotsent.
6. Muxamediyeva Dildora Kabilovna - Toshkent axborot texnologiyalari universiteti professori, texnika fanlari doktori
7. Chertovitskiy Aleksandr Stepanovich – Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti Milliy tadqiqot universiteti professori, iqtisod fanlari doktori.
8. Popkova Yelena Gennadyevna – Rossiya Federatsiyasi "Ilmiy aloqalar instituti" prezidenti, iqtisod fanlari doktori, professor.
9. Doktor Go Khang Wen – Malayziyaning INTI xalqaro universiteti prorektori, PhD.
10. Wang Cheng – Xitoy Xalq Respublikasidagi "Xebey mexanika va elektrotexnika texnologiyalari instituti" dotsenti, fan nomzodi.
11. Yo'ldoshev Nuritdin Qurbonovich – Toshkent menejment va iqtisodiyot instituti professori, iqtisod fanlari doktori.
12. Akramov Tohir Abdiraxmonovich – Toshkent menejment va iqtisodiyot instituti professori, iqtisod fanlari doktori.
13. Temirov Abdulaziz Alimjonovich – Toshkent menejment va iqtisodiyot instituti dotsenti, iqtisod fanlari nomzodi.
14. Rajabov Nazirdjon Razzakovich – Alfraganus universiteti Xalqaro ilmiy jurnallar va reytinglar kafedrasini mudiri, iqtisod fanlari nomzodi.
15. Xotamov Ibodullo Sa'dulloyevich – Toshkent menejment va iqtisodiyot instituti professori, iqtisod fanlari nomzodi.
16. Kadirova Istora Bobirovna – Toshkent menejment va iqtisodiyot instituti Karyera markazi direktori, falsafa fanlari doktori.
17. To'raqulov Otabek Xolmizrayevich – Toshkent menejment va iqtisodiyot instituti Muhandislik va axborot texnologiyalari kafedrasini mudiri, texnika fanlari falsafa doktori.
18. G'iyosidinov Boburbek Baxtiyorovich – Toshkent davlat transport universiteti dotsenti vazifasini bajaruvchi, falsafa fanlari doktori.

MUNDARIJA

Yo'ldoshev N.Q.	Boshqaruv qarorlarini texnik-iqtisodiy asoslash zarurligi	4
Anarkulova G. M.	Iqtisodiy yo'nalishda mutaxassislar tayyorlash jarayonida o'yinli texnologiyalardan foydalanish metodikasi	10
Kazakov A.N., Khakberdiev M.R., Khamitov N.A., Turgunov Sh.Sh.,	Study of stress-strain state of rocks	20
Abdulloyev A.J., Qosimova H.J.	Mintaqaviy sanoatlashuv jarayonlarini xalqaro standartlarga moslashtirish imkoniyatlari	28
Tursunova M.R.	O'zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyotning jadallashuvi jarayonida olib borilayotgan islohotlar <i>yyt 338</i>	41
Zoirov S.Z.	Raqamli iqtisodiyot sharoitida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning rivojlanish istiqbollari	50
Sodiqov M.A.	Ishlab chiqarish xarajatlarining tarkibi va ularni pasaytirish usullari	58
Raximqoriyeva N.A.	Motivating employees' work in enterprises	71
Navruz-zoda L.B.	Kichik biznesda innovatsion rivojlanish: xorijiy tajriba asosida sun'iy intellekt texnologiyalarini qo'llash imkoniyatlari	89
Baxanurov O.O.	Iqtisodiyot va siyosat o'zaro ta'sirida mintaqaviy biznes istisnolari: siyosiy-iqtisodiy tahlil	95
Qodirov S.Q.	Globalizatsiya sharoitida marketing va menejment uyg'unligi: xalqaro tajriba va o'zbekiston uchun saboqlar	104
Xotamov I.S.	Sanoat korxonalarida "yashil" texnologiyalardan foydalanishni rag'batlantirish mexanizmlari	107
Gofurov D.B.	Bank-moliya tizimida raqamli transformatsiya: imkoniyatlar va xavflar	122
Жўраев И.И.	Тижорат банклари ресурс салоҳиятини оширишда депозит сиёсатининг роли	134
Абдураимова Н.Р.	Реструктуризация в сфере обеспечения занятости в Республике Узбекистан: анализ институциональных изменений и их влияние на рынок труда	147
Фарходова Ш.Ш.	Сокращение неравенства доходов и бедности в Узбекистане	163
Ахмаджонов А.К.	Халқаро аудит стандартларига мувофиқ аудиторлик текширувларини яқунлаш методологиясини такомиллаштириш	168

IQTISODIYOT VA SIYOSAT O'ZARO TA'SIRIDA MINTAQAVIY BIZNES ISTISNOLARI: SIYOSIY-IQTISODIY TAHLIL

Baxanurov Oqil Odil o'g'li

Toshkent menejment va iqtisodiyot instituti talabasi

E-mail: oqilbahanurov111@gmail.com

ORCID: 0009-0007-2275-8591

Annotatsiya. Ushbu ilmiy maqolada iqtisodiyot va siyosat o'zaro bog'liqligining mintaqaviy biznes istisno jarayonlariga ta'siri tahlil qilinadi. Avvalo, siyosiy iqtisodiyot nazariyasi ko'rib chiqilib, klassik, marksistik, neoklassik va zamonaviy yondashuvlar asosida iqtisodiy va siyosiy tuzilmalar o'zaro qanday ta'sir ko'rsatishi tushuntiriladi. Shundan so'ng saylovchi manfaatlari va renta izlash kabi omillar natijasida hukumatlarning mintaqaviy siyosat va subsidiyalar orqali kichik hududlarga ustunlik berishi tanqidiy o'rganiladi. Maxsus iqtisodiy zonalar va savdo istisnolarining siyosiy-iqtisodiy mohiyati ham yoritilib, ular jahon tajribasida qanday qo'llanayotganiga misollar keltiriladi. Biznes muhiti islohotlarida siyosiy tizim va korruptsiya o'rniga e'tibor berilib, raqobatbardoshlikni oshirish bo'yicha tavsiyalar beriladi. Yakunda O'zbekistonning iqtisodiy modernizatsiya jarayonlari misolida davlatning faolligi, xususiyl sektorning hali ham zaifligi va mintaqaviy istisnolar tizimining rivojlanish istiqbollari muhokama qilinadi. Maqola xulosasida mintaqaviy biznes siyosatini shakllantirishda iqtisodiy samaradorlik va ijtimoiy adolatni birlashtiruvchi yondashuv zarurligi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: siyosiy iqtisodiyot, mintaqaviy siyosat, biznes istisnolari, maxsus iqtisodiy zonalar, savdo istisnolari, subsidiya siyosati, renta izlash, siyosiy motivatsiya, korruptsiya, iqtisodiy samaradorlik, ijtimoiy adolat, O'zbekiston iqtisodiyoti.

Abstract. This article examines how the interplay between economics and politics shapes regional business exception processes. It first reviews theories of political economy — classical, Marxist, neoclassical and contemporary — explaining how political institutions influence economic outcomes. It then analyses why electoral incentives and rent-seeking lead governments to favour smaller regions through subsidies and other exceptions, often at the expense of overall welfare. The political economy of special economic zones and trade exceptions is highlighted with examples from global practice. The article also discusses how governance structures and corruption affect business environment reforms. Using Uzbekistan's modernization as a case study, it explores state activism, the nascent private sector and the development of regional exception regimes. The conclusion stresses the need to balance economic efficiency with social fairness when designing regional business policies.

Keywords: political economy, regional policy, business exceptions, special economic zones, trade exemptions, subsidy policy, rent-seeking, political motivation, corruption, economic efficiency, social justice, Uzbekistan's economy.

Аннотация. В статье исследуется взаимное влияние экономики и политики на процессы региональных бизнес-исключений. Сначала рассматриваются теории политической экономики — классическая, марксистская, неоклассическая и современные подходы — и объясняется, как политические институты влияют на экономические результаты. Затем анализируется, почему избирательные интересы и стремление к

ренте склоняют правительства предоставлять субсидии и льготы меньшим регионам, что снижает общую эффективность. Освещается политико-экономическая природа специальных экономических зон и исключений из правил международной торговли, приводятся примеры из мировой практики. Кроме того, рассматривается влияние политической системы и коррупции на реформы бизнес-среды. На примере Узбекистана обсуждаются процессы модернизации, активная роль государства и сохраняющаяся слабость частного сектора. В заключение делается вывод о необходимости сочетать экономическую эффективность и социальную справедливость при формировании региональной политики развития.

Ключевые слова: политическая экономика, региональная политика, бизнес-исключения, специальные экономические зоны, торговые исключения, политика субсидий, поиск ренты, политическая мотивация, коррупция, экономическая эффективность, социальная справедливость, экономика Узбекистана.

Kirish

Iqtisodiyot va siyosat bir-biriga chambarchas bog'liq bo'lgan tizimlardir. Iqtisodiy jarayonlar siyosiy qarorlar natijasida shakllanadi va siyosiy qarorlar ko'pincha iqtisodiy manfaatlar asosida qabul qilinadi. Bu o'zaro bog'liqlikni o'rganadigan fan — siyosiy iqtisodiyot — ijtimoiy taraqqiyotning turli bosqichlarida hukumatlarning roli, bozor mexanizmlari va jamiyat guruhlarini o'rtasidagi munosabatlarni tahlil qiladi. Siyosiy iqtisodiyot iqtisodiy va siyosiy institutlarning bir-biriga ta'sirini tahlil qilib, qaror qabul qilishda faol ishtirok etuvchi ijtimoiy guruhlar manfaatlarini aniqlashga yordam beradi 【988503642124876†L39-L67】.

XXI asrning globallashuv sharoitida hukumatlar turli iqtisodiy maqsadlar yo'lida keng ko'lamli siyosiy chora-tadbirlar qabul qilmoqda. Dunyoning ko'plab mamlakatlarida biznes uchun yaratilib berilayotgan maxsus imkoniyatlar — soliqlar imtiyozlari, subsidiyalar, savdo bo'yicha istisnalar va maxsus iqtisodiy zonalar

— odatda ma'lum hududlarni qo'llab-quvvatlash maqsadida joriy etiladi. Bunday istisnolarni joriy etish jarayonida siyosiy omillar ustun turadi: saylovchilarning xatti-harakati, partiyalarning manfaatlari, lobbist guruhlar va davlat boshqaruvining o'ziga xosligi iqtisodiy qarorlar shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ushbu maqolada iqtisodiyot va siyosat o'zaro ta'siri doirasida mintaqaviy biznes istisnolarining mazmun-mohiyati va ular qo'llanilishiga sabab bo'luvchi omillar tahlil qilinadi. Shuningdek, ilmiy manbalarga tayangan holda maxsus iqtisodiy zonalar, savdo istisnolari va biznes muhitini isloh qilish bo'yicha tajribalar o'rganiladi.

Maqolaning maqsadi — iqtisodiy samaradorlik va ijtimoiy adolat o'rtasidagi muvozanatni inobatga olgan holda, mintaqaviy biznes siyosatini shakllantirishda siyosiy omillarning o'rnini yoritishdir. Buning uchun avvalo siyosiy iqtisodiyot nazariyalariga qisqacha to'xtalib o'tamiz, so'ngra saylovchilarning xatti-harakati va rent-

seeking (renta izlash) jarayonining mintaqaviy siyosatga ta'siri tahlil qilinadi. Keyingi boblarda maxsus iqtisodiy zonalar hamda xalqaro savdo istisnolari misolida siyosat va iqtisodiyot o'zaro aloqasi ko'rib chiqiladi, oxirgi qismda esa O'zbekiston misolida mintaqaviy biznes istisnolarining amaliy jihatlarini tahlil etilib, amaliy tavsiyalar beriladi.

Siyosiy iqtisodiyot nazariyasi jamiyatdagi iqtisodiy jarayonlarni siyosiy strukturalar bilan bog'lab tushuntiradi. Klassik siyosiy iqtisodiyot vakillari Adam Smit va David Rikardo erkin bozor, mehnat taqsimoti va xalqaro savdoda taqqoslash ustunligi nazariyalarini ilgari surib, iqtisodiy taraqqiyot uchun davlatning rolini cheklangan deb ko'rishgan [988503642124876†L106-L116].

Marksistik yondashuv Karl Marks tomonidan ishlab chiqilib, kapitalistik tizimdagi sinfiy ziddiyat va ekspluatatsiya masalalariga e'tibor qaratadi [988503642124876†L117-L125]. Neoklassik maktab esa alohida agentlar xatti-harakatlarini, bozorlar muvozanatini va chegaraviy tahlilni o'rganib, iqtisodiy qarorlarning mikroasoslarini shakllantirdi [988503642124876†L129-L136].

Zamonaviy siyosiy iqtisodiy tadqiqotlar institutsionalizm, xulq-atvor iqtisodi, feminist iqtisodiyoti kabi yo'nalishlarni o'z ichiga oladi [988503642124876†L139-L148].

Institutsional yondashuv davlat institutlari va hokimiyat bo'linishi, saylov tizimlari va qonun

ustuvorligining iqtisodiy natijalarga ta'sirini o'rganadi. Xulq-atvor iqtisodiyoti odamlarning har doim ham ratsional bo'lmasligini e'tirof etib, psixologik omillarni iqtisodiy modellarga kiritadi. Feminist iqtisodiyot jinsiy tenglikka erishishda an'anaviy iqtisodiy nazariyalarning cheklovlarini tanqid qiladi.

Siyosiy iqtisodiyot nazariyalarining umumiy xulosasi shuki, siyosiy institutlar va jamoat boshqaruvi tuzilmasi iqtisodiy rivojlanishning asosiy determinantidir. Donor tashkilotlar tayyorlagan tahlillarda ta'kidlanishicha, iqtisodiy islohotlarning muvaffaqiyati mahalliy siyosiy muhitni chuqur anglash bilan bog'liqdir [343700128769764†L140-L165]. Demak, mintaqaviy biznes istisnolarini tushunish uchun nafaqat iqtisodiy raqamlar, balki saylov tizimi, manfaatlar guruhlar, lobbi, hukumat shakli kabi siyosiy omillar ham tahlil qilinishi lozim.

Ko'plab davlatlarda regional siyosat katta byudjet talab qiladi. Masalan, Yevropa Ittifoqi har yili taxminan 130 milliard yevro mablag'ni mintaqaviy siyosatga sarflaydi, uning asosiy qismi qoloq hududlarda joylashgan firmalarni subsidiya qilishga mo'ljallangan [127072314421356†L265-L272].

Ushbu siyosatning maqsadi hududlararo tengsizlikni kamaytirish bo'lsa-da, siyosiy iqtisodiy tahlillar natijalarning har doim ham ijobiy emasligini ko'rsatadi. Saylovchilarni ko'proq jalb qilish maqsadida

siyosatchilar kichik hududlarga ko'proq subsidiya berib, ovozlarining manbaini kengaytirishga harakat qilishadi [127072314421356†L296-L305]. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, iqtisodiy jihatdan katta hududlardagi aholi siyosiy ideologiya spektrida kengroq tarqalgan, shuning uchun subsidiya siyosatiga bo'lgan munosabat turlicha. Kichik hududlarda esa "o'zgarmas saylovchilar" ko'proq bo'lganligi uchun subsidiya va imtiyozlar ko'proq ovoz olib keladi. Natijada, firmalar iqtisodiy model bashorat qilganidek yirik shaharlarga emas, balki siyosiy sabablarga ko'ra kichik hududlarga ko'proq joylashadi [127072314421356†L283-L307].

Siyosiy tizimning o'zi ham mintaqaviy siyosatga ta'sir qiladi. Majoritar saylov tizimida kichik okruglar muhim rol o'ynab, ular ko'proq subsidiyalar olishi mumkin; proporsional tizimda esa subsidiya taqsimoti nisbatan tengroq bo'lishi mumkin [127072314421356†L329-L345]. Rent-seeking hodisasi ham e'tibordan chetda qolmaydi: kichik hududlarda joylashgan kompaniyalar umumiy subsidiyani bo'lishish firmalar soni kamligi sababli har bir firma uchun ko'proq foyda keltiradi, shuning uchun ular subsidiyalar uchun ko'proq lobbi qiladilar [127072314421356†L354-L373]. Bu holat siyosatchilarni yana ham ko'proq imtiyozlar berishga undaydi.

Mintaqaviy siyosatdagi bunday og'ishlar umumiy farovonlikka salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin: sanoat tabiiy

ravishda katta bozorlar yaqinida joylashganda samaradorlik oshadi, lekin siyosiy sabablar natijasida firmalar kichik hududlarga ko'chib, aglomeratsiya afzalliklaridan foydalanish imkonini yo'qotadilar. Bu esa umumiy farovonlikni pasaytiradi va moliyaviy resurslarning samarasiz sarflanishiga olib keladi. Shu sababli siyosiy motivatsiyalarga asoslangan subsidiyalarni cheklash va iqtisodiy samaradorlikni birinchi o'ringa qo'yish muhimdir.

Savdo bo'yicha xalqaro kelishuvlar, jumladan Jahon savdo tashkiloti (JST) doirasidagi bitimlar, a'zo davlatlar uchun majburiy qoidalar belgilaydi. Biroq davlatlar ba'zi jamoat manfaatlarini ko'zlab ushbu qoidalaridan chetlashish imkonini beruvchi istisno bandlarini qo'llashlari mumkin. T. Meyarning JST istisnolarining siyosiy iqtisodiyotiga bag'ishlangan tadqiqotida uchta paradigma ajratiladi [194161205391552†L20-L33].

Birinchisi "siyosiy makon" paradigmasiga ko'ra, hukumatlar xalqaro majburiyatlarga zid bo'lsa ham, muhim jamoat siyosatlarini amalga oshirishlari mumkin. Ikkinchisi "xavfsizlik klapani" paradigmasi bo'lib, ichki siyosiy bosimlar natijasida yuzaga kelgan va boshqa yo'l bilan bartaraf etib bo'lmaydigan holatlarda istisnolar qo'llanadi. Uchinchi yondashuv — "kanalizatsiya" paradigmasi — davlat ichidagi manfaatdor guruhlar savdo bo'yicha majburiyatlardan chiqish orqali manfaatlarini birlashtirishini

tushuntiradi 【
194161205391552†L60-L76】 .

Kanallashuv yondashuvi savdo istisnolari nafaqat proteksionizm, balki ijtimoiy maqsadlarni ham qo'llab-quvvatlashini ta'kidlaydi. Masalan, ichki sanoat jamoalari atrof-muhitni muhofaza qilish yoki sog'liqni saqlash kabi umumfoydada maqsadlarini ilgari suruvchi guruhlar bilan birlashib, savdoni cheklovchi siyosatni qo'llab-quvvatlashi mumkin. Shu tariqa, savdo istisnolari xalqaro tribunalarda ko'rib chiqilayotganda siyosatning ustuvor maqsadi aniqlanadi: agar asosiy maqsad jamoat manfaatini qondirish bo'lsa, iqtisodiy proteksionizm ikkilamchi bo'lsa, istisno oqlanadi 【194161205391552†L74-L90】 .

JST istisnolari atrof-muhitni himoya qilish, jamoat salomatligini saqlash yoki iqtisodiy tenglikni ta'minlash kabi maqsadlarda qo'llanayotgani kuzatilmoqda. Masalan, karbon chegarasi to'lovi yoki mahalliy ishlab chiqaruvchilarni qo'llab-quvvatlash siyosati xalqaro savdo qoidalariga zid bo'lishi mumkin, lekin atrof-muhitni muhofaza qilish yoki pandemiya sharoitida tibbiy vositalarni ta'minlash maqsadida qo'llanilmoqda 【194161205391552†L12-L27】 . Shu bois, xalqaro savdo istisnolarini siyosiy kontekstda baholash, ularning proteksionistik bosimlarni qancha darajada kanallay olishini tahlil qilish muhimdir.

Maxsus iqtisodiy zonalar (MIZ) — ma'lum hududlarda biznes yuritish uchun alohida tartib va imtiyozlar

taqdim etuvchi muhim siyosat vositasi. BMTning ma'lumotlariga ko'ra, 2019-yilga kelib dunyo bo'yicha 5 mingdan ortiq MIZ mavjud bo'lib, bu yangi industrializatsiyalanuvchi davlatlar uchun investitsiyalarni jalb etishning asosiy usullaridan biri hisoblanadi 【952158220229767†L52-L60】 .

Tangning Efiopiya va Vetnam tajribasini tahlil qilgan tadqiqoti MIZ siyosati uch bosqichda shakllanishini ko'rsatadi: birinchi bosqichda global raqobat va proteksionizm bosimi ostida siyosiy elitlar bozorlarni ochish orqali iqtisodiy o'sishni tezlashtirishni oqlaydilar 【952158220229767†L70-L83】 . Ikkinchi bosqichda zarur infratuzilma resurslari yetishmasligi sababli, chet ellik investorlar (masalan, Xitoy yoki Tayvan) MIZlarni rivojlantirishda birinchi bo'lib ishtirok etadilar. Uchinchi bosqichda esa milliy institutlar shakllanib, har bir davlat o'z tarixiy tajribasiga asoslanib MIZ boshqaruv modelini belgilaydi 【952158220229767†L92-L97】 .

Efiopiyada markazlashgan boshqaruv tizimi ustun bo'lsa, Vetnamda nisbatan dezentralizatsiyalashgan tizim kuzatiladi.

MIZlarning siyosiy-iqtisodiy mohiyati shundaki, ular iqtisodiy o'sishni jadallashtirishga qaratilgan bo'lsa-da, siyosiy elitlar uchun legitimlik manbai ham hisoblanadi. Global bosim kuchaygan bir davrda hukumatlar MIZlar orqali xorijiy investorlarni jalb qiladi, yangi ish o'rinlari yaratadi va eksport hajmini oshiradi. Shu bilan birga, MIZlar doimiy

ravishda soliq imtiyozlari, yer ajratish va mehnat qonunchiligidan chekinish kabi o'ziga xos istisnolarni talab qiladi. Bu imtiyozlar mahalliy korxonalar va aholiga nisbatan noxolis raqobat sharoitini yaratishi mumkin. Demak, MIZlar siyosiy qaror qabul qiluvchilar tomonidan strategik tarzda boshqarilishi va jamoatchilik manfaatlariga moslashtirilishi zarur.

Biznes muhiti islohotlari faqat iqtisodiy ko'rsatkichlar bilan emas, balki siyosiy kontekst bilan ham bog'liqdir. Harvard biznes maktabining tahliliga ko'ra, hukumatlar fuqarolarni tashqi va ichki tahdidlardan himoya qilish, mulk huquqlarini saqlash va nizolarni hal etish funksiyalarini bajaradi [32564689796790†L692-L703]. Bu funksiyalarni qanday amalga oshirishi korxonalar uchun muvofiq muhit yaratadi yoki aksincha, cheklovlar keltiradi. Hukumatning mehnat qonunlari, ta'lim siyosati va soliq tizimi bo'yicha qarorlari kompaniyalarning ishlashiga bevosita ta'sir qiladi [32564689796790†L720-L725].

Biznes muhitiga ta'sir qiluvchi siyosiy omillardan biri korrupsiya va "qo'lga olish" (capture) hodisasidir. Ba'zi kompaniyalar siyosatchilarni moliyaviy qo'llab-quvvatlab, ular orqali siyosiy qarorlarni o'z manfaatlariga moslashtiradi [32564689796790†L770-L780]. Bu esa raqobatni buzadi va investitsiyalarning samarali taqsimlanishiga xalaqit beradi. Siyosiy tizim mustahkam bo'lmagan hollarda

korrupsiya ko'lamining kengayishi investorlarning ishonchini pasaytiradi.

Xalqaro darajada ham turli siyosiy omillar biznesga ta'sir ko'rsatadi. Turli mamlakatlardagi siyosiy boshqaruv, mehnat qonunlari va soliq rejimlari farq qilgani uchun korxonalar global kengayishdan oldin ularni chuqur o'rganishi zarur [32564689796790†L720-L725].

Tijorat lobbichi guruhlar ko'plab davlatlarda davlat siyosatini shakllantirishda kuchli rol o'ynaydi. Bunday sharoitda biznes muhiti islohotlari yuzasidan muvaffaqiyat strategiyasi sifatida siyosiy risklarni baholash, bozorlarni diversifikatsiya qilish va mahalliy hamkorliklarni rivojlantirish taklif etiladi [933237490269320†L243-L263].

Thunderbird maktabi ekspertlari aytganidek, siyosiy barqarorlikni tahlil qilish, ta'minot zanjirlarini diversifikatsiya qilish va mahalliy hamkorlar bilan munosabatlarni mustahkamlash kompaniyalarga siyosiy xavflarni kamaytirishga yordam beradi [933237490269320†L243-L263].

O'zbekiston mustaqillikka erishganidan keyingi uch o'n yillikda iqtisodiy rivojlanishning o'ziga xos modelini amalga oshirdi. Dastlab davlat nazoratida bo'lgan sanoat va savdo tizimi 2017-yildan boshlab bosqichma-bosqich liberallashtirilmoqda. OECD tahlillarida O'zbekiston 2022-yilda 5,3 % o'sish ko'rsatkichiga erishgani, lekin o'sishning asosiy omili davlat investitsiyalari va xomashyo eksporti

bo'lib kelgani qayd etiladi 【647854327529787†L45-L72】 .

Hukumatning xususiy sektordagi rolini kengaytirishga qaratilgan islohotlari jarayonida mintaqaviy biznes istisnolar ham muhim o'rin tutdi.

Mamlakatda bir nechta erkin iqtisodiy zonalar va kichik sanoat zonolari tashkil etildi. Ularda investorlar uchun bojxona, soliq va boshqa ma'muriy imtiyozlar beriladi. Bunday zonalar yangi sanoat korxonalarini jalb etishda muhim rol o'ynadi, ammo ularning samaradorligi siyosiy boshqaruvdan kuchli bog'liq bo'lib qoldi. Ayrim zonalar markaziy hukumatga bo'ysunib, respublika byudjetidan to'liq moliyalashtirilgan; boshqalari esa mahalliy hokimiyatlar bilan birgalikda amalga oshirilgan. Boshqaruvning markazlashuvi va dezentralizatsiyasi o'rtasidagi muvozanat investitsiyalar oqimiga ta'sir ko'rsatdi: markaziy boshqariladigan zonalarda infratuzilma tezroq qurilgan bo'lsa, mahalliy hamkorliklar kuchli bo'lgan zonalarda tadbirkorlar mahalliy ehtiyojlarga moslashish imkonini ko'proq topdilar.

Mintaqaviy biznes istisnolari doirasida saylovchilar va mahalliy manfaatdor guruhlarning roli ham ahamiyatlidir. O'zbekiston qonunchiligida hududiy byudjetlar bo'yicha qarorlar parlament va mahalliy kengashlar tomonidan tasdiqlanadi. Saylovlarda ishtirok etish darajasi yuqori bo'lgan kichik tumanlar, odatda, infratuzilma loyihalari va

subsidia dasturlaridan ko'proq foyda ko'rishadi, chunki deputatlar ularning ehtiyojlariga e'tibor qaratishga intiladi. Bu esa yuqorida tahlil qilingan swing-saylovchilar nazariyasini amalda tasdiqlaydi.

Shu bilan birga, davlat sektorining salmoqli bo'lishi xususiy sektorning tez rivojlanishiga to'sqinlik qilmoqda. OECD hisobotida xususiy sektor hali yetarli darajada rivojlanmaganligi, iqtisodiy modernizatsiya raqamlashtirish va dekarbonizatsiya kabi kutilayotgan jarayonlarga moslashishi zarurligi ta'kidlanadi 【

647854327529787†L70-L80】 .

O'zbekistonning savdo hamkorlari bilan munosabatlari, xususan, Rossiya va Xitoyga bog'liqligi ham siyosiy risklar bilan chambarchas. Rossiya-Ukraina urushi va global inflyatsiya mamlakatga tashqi ta'sir ko'rsatmoqda 【647854327529787†L63-L68】 . Shu sharoitda biznes uchun xavfsizlik yostiqlarini yaratish, eksport bozorlarini diversifikatsiya qilish va mahalliy ishlab chiqaruvchilarni raqobatbardosh qilish ustuvor vazifalardir.

O'zbekistonda biznes muhiti islohotlarida korrupsiyaga qarshi kurash, sud tizimini mustaqil qilish, raqamli boshqaruv platformalarini joriy etish va samarali soliq siyosatini yo'lga qo'yish kabi chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Biroq siyosiy iqtisodiy tahlil shuni ko'rsatadiki, islohotlar nafaqat qonun hujjatlari qabul qilish, balki ularning ijrosini

ta'minlaydigan institutlarni mustahkamlash orqali muvaffaqiyatli bo'ladi. Hududiy rivojlanish strategiyalarida siyosiy motivatsiyalarga berilish o'rniga, iqtisodiy tahlillar va manfaatdor guruhlar bilan ochiq muloqot asosida qarorlar qabul qilinishi zarur.

Xulosa va tavsiyalar

Yuqorida o'rganilgan tahlillar iqtisodiyot va siyosatning ajralmas ekanini ko'rsatadi. Siyosatchilar iqtisodiy ishtirokchilarni qo'llab-quvvatlash uchun mintaqaviy subsidiyalar, maxsus zonalar va savdo istisnolarini joriy etar ekan, bu choralarning siyosiy motivatsiyalari ko'pincha iqtisodiy samaradorlikdan ustun bo'ladi. Xalqaro tajribalar ko'rsatadiki, saylovchilarni ko'proq jalb qilish maqsadida kichik hududlarga subsidiya berilishi umumiy farovonlikni pasaytirishi mumkin; MIZ va savdo istisnolari esa investitsiyalarni jalb qilgan holda, mahalliy aholi va korxonalar uchun noxolislik riskini oshiradi.

Siyosiy motivatsiyalarning biznes siyosatiga salbiy ta'sirini kamaytirish uchun quyidagi tavsiyalar taklif etiladi:

1. Shaffoflik va hisobdorlik.

Subsidiyalar va istisnolarni taqsimlash jarayonini oshkora qilish, tanlov mezonlari va natijalarni ommaviy e'lon qilish rent-seeking va korrupsiyani kamaytiradi.

2. Iqtisodiy tahlilga tayangan siyosat. Har bir mintaqaviy loyihaning iqtisodiy samaradorligi va ijtimoiy ta'siri mustaqil ekspertlar tomonidan

baholanib, faqat yuqori samarali loyihalar qo'llab-quvvatlanishi lozim.

3. Institutlarni kuchaytirish.

Sud tizimi mustaqilligi, mulk huquqining himoyasi, kontraktlarga rioya etilishi va korrupsiyaga qarshi mexanizmlar biznes uchun muhim. Kuchli institutlar siyosiy almashuvlarga qaramay islohotlarning barqaror amalga oshishini ta'minlaydi.

4. Mahalliy hamkorlik va jamoatchilik ishtiroki. Mintaqaviy siyosatni ishlab chiqishda mahalliy biznes, fuqarolik jamiyati va tadqiqot institutlari bilan ochiq muloqot qilish, qarorlar qabul qilish jarayonida ularning fikrini e'tiborga olish siyosatni legitim qiladi va jamoatchilik ishonchini oshiradi.

5. Diversifikatsiya va barqarorlik. Tashqi siyosiy risklarni kamaytirish uchun kompaniyalar bozorlarini, yetkazib berish zanjirlarini diversifikatsiya qilishlari kerak. Hukumat esa energetika, raqamli iqtisodiyot va yashil texnologiyalar sohalariga investitsiyalarni oshirib, iqtisodiy o'sishni yangi manbalardan qidirmog'i zarur.

Xulosa qilib aytganda, mintaqaviy biznes istisnolarini siyosiy-iqtisodiy kontekstda tahlil qilish siyosatlarni samaraliroq qilish va ijtimoiy adolatni ta'minlashga yordam beradi. Siyosat ishlab chiqaruvchilar iqtisodiy samaradorlik bilan birga siyosiy manfaatlarni ham hisobga olishi lozim, biroq ular o'rtasida muvozanat topishga intilishi zarur. Zero, iqtisod va siyosat o'zaro uyg'unlashgan holda,

barqaror va farovon jamiyatni barpo etishning asosidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Chandrakar, K., & Sahu, B. (2020). Political Economy: The Interplay of Politics and Economics. *International Journal of Early Childhood Special Education*, 12(2), 1008–1018.
2. Nelson, R. (2024). How politics affects global business. *Thunderbird School of Global Management*. <https://thunderbird.asu.edu>
3. Wiberg, M. (2014). The political economy of regional policy and industrial location. *VoxEU/CEPR*. <https://cepr.org>
4. Meyer, T. (2022). The Political Economy of WTO Exceptions. *Washington University Law Review*, 99(1299), 1299–1370.
5. Boyles, M. (2022). Understanding how politics can affect your business. *Harvard Business School Online*. <https://online.hbs.edu>
6. OECD. (2023). *Insights on the Business Climate in Uzbekistan*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/317ce52e-en>
7. Donor Committee for Enterprise Development (DCED). (2011). *The political economy of business environment reform: An introduction for practitioners*.
8. Tang, K. (2023). The political economy of special economic zones: The cases of Ethiopia and Vietnam. *Review of International Political Economy*, 30(2), 225–248.
9. Qo'shimcha manbalar: O'zbekiston erkin iqtisodiy zonalari va mintaqaviy subsidiya siyosatini belgilovchi milliy qonun hujjatlari.

Ingliz tili muharriri: Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi
Musahhih: Vaxabova Marfua Mirkamalovna
Sahifalovchi va dizayner: Zoirov Sardor Ziyodin o'g'li

2025. № 3

© Materiallar ko'chirib bosilganda, **"Management and Economics Scientific Research Journal"** jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar mas'ul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelmasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pulli asosda chop etiladi.

El. pochta: journals@timeedu.uz

Tel.: +998 95 651 90 00

"Management and Economics Scientific Research Journal" jurnali 19.09.2024-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 404368-son reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan. Litsenziya raqami:

C-5669639

PNFL: 308906510

Manzilimiz: Toshkent shahar Yakkasaroy tumani
Shota Rustaveli ko'chasi, 114